

Prof. Dr. Murat Sarıcık'ın "İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri" adlı eserinin karşılaştırmalı tahlil ve değerlendirmesi

Mustafa EĞİLMEZ

*Dr. Öğretim Üyesi; Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Kastamonu, Türkiye*

E-mail: megilmez@kastamonu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1135-2928

Eda GEYİK

*Doktora öğrencisi; Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kastamonu,
Türkiye*

E-mail: byk.eda@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3872-6192

Makale Türü / Article Type:	Araştırma Makalesi / Research Article
Gönderilme Tarihi / Submission Date:	05/06/2023
Revizyon Tarihleri / Revision Dates:	14/06/2023
Kabul Tarihi / Accepted Date:	28/06/2023

Etik Beyan

(x) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar(lar), çalışmasının etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.

() Makale için Üniversitesinin tarih ve sayılı Etik Kurul Onay Belgesi bulunmaktadır.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı:

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı.
2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı.

Çıkar çatışması

Yazar(lar) bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Prof. Dr. Murat Sarıcık'ın "İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri" adlı eserinin karşılaştırmalı tahlil ve değerlendirmesi

Öz

İslam medeniyeti, İslam dininin etkisiyle şekillenen ve İslam kültürü, tarihi ve düşüncesiyle ilişkilendirilen bir kavram olup bünyesinde barındırdığı değerler, bu medeniyetin temel taşları olmuştur. İslam medeniyeti, çeşitli alanlarda önemli katkılarda bulunmuş ve İslam'ın temel değerleri ve prensipleri üzerine inşa edilmiştir. Öte yandan İslam medeniyetinin meseleleri, süreç içerisinde farklı coğrafya ve çeşitli kültürlerde ortaya çıkan tartışma ve sorunları ifade etmektedir. Tevhit, adalet, merhamet, hoşgörü, bilgiye önem verme gibi İslam medeniyetini oluşturan çeşitli değerler üzerine Murat Sarıcık tarafından kaleme alınmış olan "İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri", İslam medeniyetinin temel esasları ve meseleleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunmuştur. Geniş hacmi ve bütüncül bir yaklaşım ile ele alınmış olan eser, İslam medeniyetinin değerleri hususunda yol gösterici ve İslam tarihindeki meseleleri anlama konusunda araştırmacılara kolaylık sağlayacağı nitelikte bir eserdir. Bu çalışma ise "İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri" eseri içerisinde Sarıcık tarafından ele alınan konular arasından öne çıkarılmak istenen ve üzerinde önemle durulması arzu edilen hususların başka kaynaklar ile incelenerek tahlil yöntemiyle değerlendirilmesini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam medeniyeti, İslam kültürü, İslami değerler, Kültür ve medeniyet

Comparative analysis and evaluation of Prof. Dr. Murat Sarıcık's "Islamic Civilization Values and Issues"

Abstract

Islamic civilisation is a concept shaped by the influence of the Islamic religion and associated with Islamic culture, history and thought, and the values it embodies have been the cornerstones of this civilisation. Islamic civilisation has made significant contributions in various fields and has been built on the basic values and principles of Islam. On the other hand, the issues of Islamic civilisation refer to the debates and problems that have emerged in different geographies and various cultures in the process. The Values and Issues of Islamic Civilisation, written by Murat Sarıcık on various values that constitute Islamic civilisation such as tawheed, justice, mercy, tolerance, and the importance of knowledge, provides detailed information about the basic principles and issues of Islamic civilisation. The work, which is handled with a large volume and a holistic approach, is a work that will guide and facilitate researchers on the values of Islamic civilisation. In this study, it is aimed to analyse and evaluate the issues that Sarıcık wants to highlight among the issues addressed by Sarıcık in the work and to evaluate them with the method of analysis.

Keywords: Islamic civilization, Islamic culture, Islamic values, Culture and civilization

GİRİŞ

İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri, Murat Sarıcık tarafından kaleme alınmış olup incelediğimiz baskısı 2017 yılında Hilal Ofset Matbaasınca yayımlanmıştır. İslam tarihçiliği alanında yetkin bir isim olan Murat Sarıcık, S.D.Ü İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı ve öğretim üyesidir. İslam tarihi alanına büyük katkılarda bulunan Sarıcık'ın bazı eserleri ise şunlardır; *Kavram ve Misyon Olarak Ehl-i*

Beyt, Hulefâ-yı Râşidîn Döneminden İlginç Problemler, İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye, Dört Halife ve Emeviler Döneminden İlginç Problemler, Put: Hicaz'ın Beş Putu ve Çağdaş Putlar.

Sarıcık, *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri* isimli çalışması İslam tarihinin önemli hususlarını ve çeşitli meselelere karşı nasıl bir yaklaşım alınması gerektiği konusunda çözümlere değinmektedir. Aynı zamanda hem cahiliye devrinde yaşanan hem de İslamiyet ile birlikte gelişen çeşitli meseleler karşısında çözüm arayışlarının İslam kültürü ve medeniyeti çerçevesinde aldığı şekle odaklanmaktadır. İslam medeniyeti ve değerleri ile ilgili meseleleri ayrıntılı bir şekilde ele alan Sarıcık'ın bu çalışması, yazarın konu bütünlüğünü koruma maksadı tek bir bölüm halinde, otuz ana başlık altında geniş bir yelpaze içerisinde okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

Kültür Nedir?

Kültür başlığı altında, kültür ve medeniyet kavramları üzerinde durularak okuyucunun konuya hâkimiyet sağlaması amaçlanmıştır. Sarıcık, Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri* adlı eserindeki kültür kavramını tanımlamak için kullandığı çeşitli tanım ve ifadelerine yer vererek, geniş bir görüş alanı açmıştır. Kültür kavramının çeşitli tanımlarından yola çıkarak kültürün ortak özelliklerine odaklanan Sarıcık, kültür kavramına dair bazı sonuçlar elde etmiştir. Sarıcık, ulaştığı sonuçları belli kategoriler altına toplamıştır. Bu bağlamda ona göre kültür, öncelikle toplumdan miras alınır. Daha sonra Sarıcık, kültürü bir zarafet ve asalet ile de ifade edilebileceğini belirtir. Sarıcık'ın ulaştığı bir diğer ortak sonuç ise kültürün bir yaşam tarzının telakkisi olduğudur. Bir toplumun hayatı kavrama ve düşünme, algılama biçimi ve bunları fiiliyata geçirme yöntemi o toplumun kültürünü oluşturduğu muhakkaktır.

Esasında kültür, Raymond Williams'ın da ifade ettiği gibi tanımlaması en zor ve en güç kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Williams'a göre bunun sebebi kültür kavramının birbirinden farklı düşünce ve disiplinlerde çeşitli mahiyette kullanılmaya başlanmasıdır (Oğuz, 2011). Aynı zamanda kültür kavramını tanımlamak için oluşan bu çeşitliliğin varlığının da yine onun tarihsel bir gelişimi olmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Mejujev de kültür kavramına yönelik terminolojik çeşitliliğinin

nedeninin kültür kavramının toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip olmasından kaynaklandığını belirtir (Oğuz, 2011). Yine Sarıcık'ın bu eserinde görüldüğü üzere, kültürün birden fazla tanıma sahip olmasının nedeni, aslında bu tanımlardan hiçbirinin disiplinler arası yaklaşımları gerektiği kadar kapsamadığından ileri gelmiş olmasıdır. Eserde çeşitli kültür tanımlamaları yaptıktan sonra Sarıcık kendi tanımını şöyle ifade etmiştir; *kültür, medeniyetin her topluma göre hususi tezahüründen meydana gelmektedir*. Elbette bu hususi tezahürler kültürü oluşturan etmenlerdir (Sarıcık, 2017).

Kültür, sahip olduğu çeşitli işlevler neticesinde her tür davranışı yönlendirir ve toplum düzenini sağlar. Bir toplumun adeta kimliği olan kültür, onu diğer kültürlerden farklı kılar. Herhalde kültürün toplum üzerindeki en önemli işlevlerinden biri topluma kazandırdığı birlik ve beraberlik duygusudur. Çok geniş mânâ ve içeriğe sahip olan kültür kavramı Sarıcık'ın da belirtmiş olduğu üzere çeşitli alt kavramlara sahiptir (Sarıcık, 2017). Alt kültür, üst kültür, kültürlenme, kültürleşme, kültürel emperyalizm ya da bir toplumun başına gelebilecek en korkunç olaylardan biri olan kültürel asimilasyon konuları *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri* çalışmasında ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

Medeniyet Nedir?

Sarıcık, hacimli olarak incelediği kültürden sonra, *medeniyet nedir?* sorusuna ve çoğunlukla karıştırılan kültür ve medeniyet kavramlarına açıklık getirmektedir. Özellikle İslam medeniyetinin değerleri ve temel özelliklerini incelediği kısımda, İslam medeniyetini oluşturan unsurları, esasları ve dinamikleri izah ederek, İslam medeniyetinin çerçevesini çizmiştir. Ardından kültürel emperyalizm hakkında sunmuş olduğu çeşitli bilgiler ve bazı tespitlerin mutlaka düşünülmesi, araştırılması ve incelenmesi gereken konular olarak dikkat çekmektedir. (Sarıcık, 2017). Özellikle son yıllarda batı kültürü ve emperyalizmin İslam medeniyetinde uygulanışı, yeni bir eylem olmasa da gelinen süreçte şiddetlenen misyonerlik faaliyetleri neticesinde, arzu ettikleri sonuca ulaşmada ciddi bir ilerleme kaydettiklerini göstermektedir.

Kültür ve medeniyet kavramlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerine ayrıntılı bir şekilde değinen ve tespitleri ile okuyucunun aydınlanmasına imkân sağlayan Sarıcık, İslam

medeniyetinin kaynağına inerek *Kur'an nedir? Peygamber kimdir?* soruları ile hilafet konusuna giriş yapmaktadır. İnsanın yeryüzünde halife oluşu meselesi düşünce tarihinin de önemli bir meselesini ihtiva etmektedir.

Hilafet: Halife Kelimesi ve Hilafet İdaresinin Genel Özellikleri

Arapça bir sözcük olan ve h-l-f kökünden türeyen halife kelimesi sözlükte "*birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek*" gibi anlamlara gelmektedir (Avcı, 1998). Güler, halife kavramı İslam âleminde Hz. Âdem'in, yani insanların yeryüzündeki statüsü ile Hz. Ebu Bekir'in Peygamber efendimizin ölümünden sonraki statüsünü belirleme sürecinde gündeme gelmiş bir kavram olarak ifade edilmektedir (Güler, 1995). Sarıcık, *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meselelerinde* halife kavramını görev ve işlevleri ile birlikte değerlendirerek okuyucusuna açık ve anlaşılması kolay bir tanım sunmaktadır. Ona göre, halife bir görev ve sorumluluk sahibi olarak bir kimseden sonra gelip onun yerine ve makamına geçen kişi olması hasebi ile selefinin temsilcisi olarak onun izinden gider. Böylece aslında onun tatbik ve icra ettiklerini aynı şekilde kendisi devam ettirir (Sarıcık, 2017).

İnsanın Yeryüzünde Halife Oluşu

Halife kelimesi İslam tarihçilerinin de önemle üzerinde durduğu kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus ile ilgili olarak İbn Abbas, halifeden kastedilenin birbirinin ardınca gidip birbirinin yerini alacak olan âdemoğlu olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bunlar yeryüzünün imarı, hak ve ikameleri konusunda Hz. Âdem'in yerini almıştır (Esen, 2001). İnsanın Allâh'ın yeryüzündeki halifesi olması, emir ve yasaklara son derece riayet etmesini gerektirmektedir. Nihayetinde her şey Allâh tarafından kendisine sunulmuş ve bağışlanmıştır. Bu da bizlere göstermektedir ki Allâh tarafından her insana fitraten ona halife olma istidadı verilmiştir.

İnsanın yeryüzünde halife olması Allâh'ın emir ve yasaklarını uygulanması içindir. Yaratanın yeryüzündeki gölgesi olarak da ifade edilen halifeliğin tatbikinde bazı meseleler gündeme gelmiş ve hilafet meselesi, İslam medeniyeti tarihinin önemli konusu olmayı sürdürmüştür. Halifelik makamına değer atfeden Selçuklular, Şii

tehlikesi ve Büveyhoğullarının baskısı altındaki Abbasi halifeliğini korumuş ve gelecek nesile aktarabilmesi noktasında muhafızlığını üstlenmiştir. Osmanlılara kadar çeşitli hanedanların hâkimiyeti altında varlığını devam ettiren halifelik, toplum nazarında da daima yüce bir müessese olarak görülmüş ve halifeler Müslümanlar için imamlık ve liderlik görevini üstlenmişlerdir.

Sarıcık çalışmasında halifede aranan şartlar üzerinde de durarak, halifenin görevleri hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bundan sonra, Hulefâ-yı Râşidîn'in hilafeti ile ilgili çeşitli sorular sorarak okuyucunun konu hakkında geniş bilgilere sahip olmasını amaçlamaktadır. Özellikle bu sorular arasında en dikkat çeken sorulardan birisi, neden Hz. Ali'nin ilk halife olmadığı ve onun zamanında bazı sorunların yaşandığına dairdir ki, Sarıcık konu ile ilgili sorulara Bediüzzaman Said Nursi'den cevaplar vererek okuyucusunu bilgilendirmektedir (Sarıcık, 2017).

Özellikle bu husus ile ilgili olarak hilafet meselesinde Şiiilerin ilk halife Hz. Ebu Bekir olunca, Hz. Ali'ye bu yönde haksızlık yapıldığından bahsetmeleri gündeme taşınmıştır. Sarıcık konu ile alakalı yine Bediüzzaman Said Nursi'nin eserlerine başvurarak cevap aramıştır. Buna karşılık cevaben Hz. Ali kendi kararı doğrultusunda ve yirmi seneden fazla kendisinden önceki halifelere tabi olarak onların şeyhülislamılığı makamında bulunmasının, Şiaların bu davalarını düşürdüğünü söylemektedir (Sarıcık, 2017). Eserde Hz. Ali'nin hilafet makamı ile ilgili çeşitli sorular sorarak hem mevzunun ayrıntılı olarak incelenmesi sağlanmış, hem de Sarıcık'ın Bediüzzaman Nursi'den ulaştığı cevaplar ile yorumlanmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle Şialık ve Hz. Ali'nin hilafeti mevzusu bugün Şiiiler için hâlâ varlığını devam ettirmekle birlikte, Şiilik ve Sünnilik davalarını da hatırd tutmak gerekir.

Fey ve Devlet Nedir? İslam Devleti'nin Temel İlkeleri Nelerdir?

İslam'ın değerleri ve meselelerinin önemli bir maddesi de fey ve devletin ne olduğu ve İslam devletinin temel ilkelerinin neler olduğu hakkındadır. Fey, kelimesi genel manası ile ele alındığında savaş yapılmadan elde edilen ganimeti ifade etmektedir. Fey, fiil şekli ile ele alındığında ise Hucûrat Suresi'nde geçtiği üzere "rucû etmek", "geri dönmek" manalarında kullanıldığı görülmektedir (Kaya, 2001). En genel ifade ile fey, *İslâm*

devletinin gayri Müslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır (Fayda, 1995: s.511).

Sarıcık ise fey kelimesini malın evvelki sahibine iade edilme manası olduğunu belirtmektedir. Ona göre o mallara layık olanlar, Allah'a asi olmayıp onun mutileridir. İslam dini ve medeniyeti manevi, ahlâkî, içtimai ve iktisadî kurumların gerektirdiği gibi bazı sebeplerle siyasi bir amaç içermektedir. Bu siyasi amaç elbette Müslümanların bir devlet kurmalarına yöneliktir. Zira Hz. Peygamberin Medine'ye hicret ederek orada bir devlet tesis etmesi bunun güzel bir örneğidir.

İslam Devleti'nin Önemli Düsturları ve İlkeleri

İslam Devleti, çeşitli düstur ve ilkelere sahip bir devlettir. Bunlar, Allah'ın hâkimiyeti ilkesi, nizam ve düzenin gerekliliği ilkesi, yöneticiye itaat ilkesi, ehliyet ilkesi, adalet ilkesi, yönetimde istişare, iç ve dış barışın sağlanması gibi son derece önemli ilkelere oluşmaktadır. Sarıcık, bu çalışmada İslam Devleti'nin düsturlarını sıralarken her biri hakkında da kısa bilgiler vererek konunun daha anlaşılır kılınmasına yardımcı olmaktadır (Sarıcık, 2017).

Batı Medeniyetinin Beş Esası ve İslam Medeniyetiyle Muarazası

Batı medeniyeti ve İslam medeniyetinin beş esası incelendiğinde aslında sömürgecilik ve kültür emperyalizmi ile birlikte, batı medeniyeti ile İslam medeniyeti arasında değerler mevzusu daha açık bir muaraza ve mücadele başladığını söylemek gerekmektedir. Özellikle çeşitli heva ve heveslere sahip olan, muhakeme noktasında zayıflık yaşayan, ırkçı batı medeniyeti, İslam medeniyetinin çok aşağısında olup hakikat nazarında yenilgiye mahkûmdur.

İslami medeniyet ile gayri İslami medeniyet karşılaştırıldığında açıkça her iki grubun hemen hemen pek çok konuda birbirileri ile çatışma ve mücadele halinde olduğu görülmektedir. Bu açık mücadele onların hiçbir surette kaynaşma ya da iç içe geçme gibi bir yapıya sahip olamayacağını göstermektedir. Sarıcık, bu tür bir medeniyetin İslami bir topluma yüksek ve değerli bir medeniyet olarak tanıtılması ve hatta dayatılması tam anlamı ile İslam medeniyetinin ruhuna, değerlerine ve esaslarına ters olduğunu ifade eder (Sarıcık, 2017).

İnsanları yanlış inanç ve kötü davranışlardan caydırmak için gönderilmiş olan İslamiyet, inanç esaslarının merkezine tek yaratıcıya inanmayı almıştır (Akyol, 2006). Bu sebeple imanın şartlarının ilki olan Allâh'a iman, İslam medeniyetinin merkezini oluşturur ve insanları eşi ve benzeri olmayan tek bir yaratıcıya, Allah'a davet eder. Bunun içindir ki daha en başından itibaren çok tanrıcılık ve özellikle Mekke coğrafyası göz önüne alındığında puta tapıcılık ile mücadele etmesi son derece doğaldır. İslamiyet, temelinde barındırdığı Tevhit inancı ile İslam medeniyetinin de çizgisini belirlemiştir (Akyol, 2006).

İslam medeniyetinin yayıldığı coğrafyaya bakıldığında daha evvelki Eski Mısır medeniyeti, Roma (Bizans) medeniyeti, Eski Yunan medeniyeti ve Sasani medeniyetine ev sahipliği yapmış olduğu görülmektedir. Ancak İslam medeniyeti ile bu medeniyetlerin birbiriyle kesişen yanları olduğu gibi birbirlerinden net çizgiler ile ayrıldıkları hususlar da vardır. Çünkü her birinin dini rolü, dünya görüşü, yaşamı ve evreni algılayışı farklı olduğu açıkça görülmektedir (Akyol, 2006). Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde batının medeniyet kılıfı altında Müslümanları bir şekilde kültür emperyalizmi içerisinde yok etmek istediği net bir şekilde görülmektedir. Özellikle batı medeniyeti bunu özgürlük ve demokrasi gibi siyasi müdahalelerin sıklıkla yapılabildiği kanallar aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Buna mukabil İslam kültür ve medeniyeti seçici yapısı sayesinde iyi olanları almak ve kötü olanları ise terk etmek suretiyle batı medeniyecinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır (Sarıcık, 2017). Batı medeniyetinin, kaynağı Kur'an-ı Kerim ve sünnet olan İslam medeniyetiyle çatıştığı dört hüküm ve mesele üzerinde duran Sarıcık, İslamiyet'in kadınlara verdiği değeri, evlilik yaşamının bereketi, iş ve yaşam ahlakının belirlenmesi ve putperestliği ve sûretperestliği menetmesi ile ilgili hususları açıklamaktadır (Sarıcık, 2017).

Kur'an'da Mucizeler ve Medeniyet Harikaları

Kur'an'da mucizeler ve medeniyet harikaları başlığı altında en dikkat çekici başlıklardan bir tanesi şüphesiz *Ayetlerin Tarihi Hadiselerle Sanat Harikaları ve Teknolojiye İşaretleri* hususudur. Pek çok ayette yer alan, yeryüzü ve gökyüzündeki bütün nimetlerin insan için olduğu hususu İslam inancına göre mülkün sahibinin Allâh olduğu gerçeğine rağmen, insan tarafından unutulmaktadır. Bu sebeple insanın

yaratıcısını bilmesi, tanınması ve verilen nimetlerin Allâh tarafından kendisine bahşedildiğinin farkında olması, aynı zamanda bu bilinç ve şuur ile yaşamını devam ettirmesi beklenir. Bu açıdan ele alındığında Kur'an-ı Kerim, temelindeki tevhit inancı ile birlikte insanlar için sosyal-beşerî alanlarda da çeşitli düzenlemeleri sağlar. Bu husus ile ilgili Kur'an'da teknoloji, insan-çevre ilişkisi gibi çeşitli düzenleme ve kurallar yer almaktadır (Hacımuftüoğlu, 2016). Eğer insan bunu içselleştirdiği ve uyguladığı takdirde bugün Kur'an-ı Kerim, iklim krizi, teknolojinin getirmiş olduğu ağır sorumluluklar gibi pek çok meselenin ve sorunun çözümüne ışık olacaktır.

Aynı şekilde hem Kur'an da hem de sünnette ilmin önemi vurgulanmıştır. Çeşitli ayet ve hadislerde de ilim öğrenilmesi hususunda insanların mutlaka teşvik edildiği görülür. İslam âlimlerinin Buhara, Semerkant, Bağdat gibi önemli ilim merkezlerinde eğitim almak için zahmetli ve uzun yolculuklara katlanmasında elbette İslam'ın ilmi teşvik edici bir din olmasının etkisi büyüktür. İlmin teşviki konusunda herhalde en yaygın rivayetlerden biri Hz. Peygambere (SAV.) atfedilen "*Çin'de de olsa ilmi arayınız. Çünkü ilim öğrenmek her Müslümana farzdır. Melekler, yaptıkları işten hoşlandıkları ilim talebeleri için kanatlarını yere sererler.*" rivayetidir. Her ne kadar hadisin sahihliği ile ilgili bazı ifadeler ortaya atılmış olsa da (Genç, 2021) İslam medeniyetinin değerleri arasında ilme, fenne ve ebetteki eğitime son derece önem verilmiştir. Hz. Ali'nin "*Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum.*" sözü bize bunu açık şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda unutmamak gerekir ki Kur'an'ın ilk ayeti de oku'dur. Sarıcık eserinin bu kısmında sadece Kur'an ayetleri, Hz. Peygamberin teknoloji ve fenni övücü, teşvik edici ayet ve hadislerinin yanı sıra, aynı zamanda diğer peygamberlerden Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. İsa ve Hz. Musa'nın mucizelerinin de teknoloji harikalarından söz etmesi üzerine, ayrıntılı bir şekilde okuyucusuyla paylaşmaktadır.

İslam Medeniyetinde İlerleme ve Gerilemeyle ilgili Bazı Meseleler

İslam medeniyeti yukarıda örnekler ile izah edildiği üzere, her daim ilmin ve fennin destekleyicisi olmuş, ilim ile meşgul olanları övmüş ve hatta bunun için Müslümanları teşvik etmiştir. Çünkü bir medeniyetin ilerlemesinde ilim ve fennin son derece önemli bir rolü bulunmaktadır. Bir medeniyetin ilerleme ve gerilemesindeki en büyük

faktörlerden birisi de çalışan bir toplumdur. Kur'an ve sünnet her daim insanları çalışmayı teşvik edici olmuştur. Zira çalışmayı terk eden bir toplumun ya da medeniyetin bırakın ilerlemeyi, varlığını devam ettirebilmesi bile düşünülemez.

İslam sadece ahiret için değil aynı zamanda yaşadığımız dünya için de çalışmayı teşvik etmiştir. Özellikle bu doğrultuda Kur'an'da doğrudan ve dolaylı olarak çalışmayı teşvik eden ve insanı motive edici bir güç sağlayan çeşitli ayetler bulunmaktadır. Tembellik, atalet ve boş durmayı sevmediğini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ifade eden ayet ve hadisler ilerlemeyi hem ahiret hem de dünya için Müslümanlara emretmektedir. Özellikle dünya ve ahiret dengesini gözeterek çalışmak, böylece dünya ve ahiret nimetlerine erişmek bir Müslümanın görevleri arasında yer almaktadır. Dünyevi ve uhrevi nimetlere ulaşmak hususunda her iki dünya için de çalışmayı bırakmamak gerekmektedir. Sarıcık'ın da ifade ettiği üzere bu denge yeterince iyi korunmazsa bir diğerinden mahrum kalmak kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de insanların çalışmasını teşvik eden pek çok ayet bulunmaktadır. Özellikle kesp ile ilgili ayetler, zekât, sadaka, Allah için vermek hususu ile ilgili ayetler, muhtaçlara yardım, tevekkül ile ilgili ayetlerde açık bir şekilde çalışma emredilmektedir. Tüm bu ayetler ve hadisler birlikte ele alındığında, Müslümanlara çalışmayı, gayreti, mücadeleyi ve çalışkanlığı teşvik etmekle birlikte, tembelliği ve ataleti de yasaklamıştır.

Tüm bunların yanısıra, ilimden uzak kalmak, atalet ve tembellik medeniyet fenleri ve teknolojide İslam medeniyetinin gerileyişinin önemli sebepleri arasındadır. İslam tarihinin ilk asırlarına bakıldığında ilim ve fenne ciddi bir oranda değer ve önem atfedildiği görülmektedir. Yunanca eserler, Arapçaya tercüme edilirken, hatta pek çok batılı ilim/bilim insanları Endülüs topraklarında eğitim almaya gelirken, İslam medeniyetinin daha sonraki yüzyıllarda çalışmayı bırakması, ilimde verici değil, alıcı konumuna geçmiş olması, İslam medeniyetinin de gerilemesine sebep olmuştur.

Sarıcık, *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meselelerinde* İslam'ın gerileme ve tedennisine sebep olan dış manileri bazı maddeler şeklinde sıralamıştır. Ona göre, istibdatın farklı şekli olan tahakküm, baskı ve diktatörlükler bunun ilk sırasında yer almaktadır. Tahakkümü ilimde, siyasette, yönetimde diktatörlük olarak örneklendirmek

mümkündür. Aynı zamanda son derece mühim bir konu olarak karşımıza çıkan ahlaklı olma meselesidir ki, İslam medeniyeti her zaman ahlak konusuna önem vermiştir. İslami değerlerin yasakladığı, yıkıcı ve geriletici, özellikle medeniyet yolunun dışına sürüklediği ahlaktaki yozlaşma, bir medeniyetin yok oluşunu hazırlayan etmenlerin başında yer almaktadır. Bunun dışında Müslümanlar içindeki disiplinsizlik, sistemsizlik ve düzensizlik bir sistemin çökertilmesindeki önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka madde ise tembelliğe sonuç veren yeistir. Yeis, ümitsizlik manasına gelmekte olup, insanın ümitsizliği neticesinde çalışmama, tembellik yapma ve boş durmasına sebep olan bir durumdur. Yeis, Sarıcık'ın deyimi ile kanser gibidir ve her türlü kemal ve gelişmeyi engelleyerek (Sarıcık, 2017) insanları umutsuzluk içinde derin bir tembelliğe iter. İslam medeniyetinin ilerlemesindeki belki de en mühim etken ise, vehim ve zan olgusudur. Sarıcık'ın ifadesi ile bu husus, Müslümanları dünya rahatından, gayr-i Müslimleri ise ahiret saadetinden mahrum etmiştir (Sarıcık, 2017).

Sebepleri, Peygamberleri ve Mürşidleri Tanrılaştırmak

İslam medeniyeti esaslarına bakıldığında İslam'ın vahdet inancı ve onun beslediği bir ruh ve zihniyete dayandığını görmek mümkündür. İslam dini ve medeniyetinin, Allah'ın birliği yani teklik esasına dayandığını unutmamak gerekir. Bu, Allah'tan başka kimseye inanmanın şirk olacağına açık bir ifadesidir. Bu açıdan ele alındığında İslam kültürü ve medeniyeti ile şirk birbiri ile yakın bir ilişki içerisindedir. Şirk denilen şey açık ya da gizli olsun fark etmeksizin sebepleri, peygamber veya mürşidleri ilahlaştırmak ile meydana gelmektedir.

Bazen sebeplerin ilahlaştırıldığı, bazen peygamberlerin bazen de ilim ehlinin ilahlaştırıldığı hadiseler görülmektedir. Örneğin Hıristiyanlar, peygamber olarak gönderilen Hz. İsa'yı ilahlaştırarak onu dinin merkezine almışlardır (Yıldız, 2018). Oysa böyle bir durum Allah'ın birliğini esas alan İslam'a karşı bu büyük bir günah teşkil etmektedir. Bakarperestlik olarak da ifade edilen sebepleri tanrılaştırmak da bir işin sonucuna sebep olan nedeni ilahlaştırmak manasına gelmektedir. Sarıcık, eserinde buna uygun bir örnek ile yaklaşmakta olup eski Mısır medeniyetinde ziraatın sebebi olan öküzün ilahlaştırılmasını misal vermektedir (Sarıcık, 2017).

Heva Nedir? Nefis ve Hevayı Tanrılaştırmak Nasıl Olur?

Arapça bir kelime olan heva, kelime anlamı olarak insanın bir şeyi sevmesi ve buna karşılık olarak o sevginin kalbe hâkim olması manasına gelmektedir. Bu açıdan incelendiğinde heva, hayır ve şerri aynı anda bünyesinde tutan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet'le birlikte artık heva sözcüğü, insanın dalâlete düşmesindeki temel sebep olarak kabul görmüştür (Polater, 2003). Bu bakımdan heva kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla hayır ve şer, bir başka ifadeyle olumsuz ve olumlu iki anlam için kullanılabilen bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere Kur'an-ı Kerim'in inmesiyle birlikte heva kelimesi, insan ruhundaki ve kalbedeki şerri isteklere karşı duyulan eğilimi ve bu eğilimin insanı hayır ve iyilikten engellemesi şeklinde yorumlanmıştır (Polater, 2003). Birbirinden farklı anlam ve mahiyete sahip olan heva, yaygın olarak "*sevme, heves, istek, keyif, meyil*" gibi sözcükleri karşılar (Cora, 2013). Özetle heva (ehvâ); insanın nefsi arzu ve isteklerinin şehvete meyletmesi ve bu şehvetin şerrine rağmen meyline eğilim göstermeye devam eden nefis denilebilir (Cora, 2013).

Hevanın genel tanım ve tabirine bakıldığında anlaşılacağı üzere heva, iki zıt kutup arasında kalan kalbin şerre meyletmesi ile ilgili olduğu dikkate çarpar. Aslında bu bir anlamda insan iradesi dışında kalan bir durumu da ihtiva etmektedir. Nitekim insan, fitratı gereğince şerre de hayra da meyleder. İnsan, kalbindeki bu şer meyillere karşı verdiği mücadele ile sınanır ve karşılığında cennet ile ödüllendirilmesi insanların faziletlerini ortaya koymasından son derece önemli olmaktadır. Bu anlamda heva, insanın Rabbine karşı isyanına sebep olmaktadır. Bununla birlikte heva, yani şer meyiller insanların birbirileri ile olan ilişkilerinde de etkili olur. Öyle ki bu şer meyiller, insanın diğer insanlara çeşitli kötülüklerde bulunmasına yol açmaktadır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de heva; kin, nefret, çıkarıcılık, tarafgirlik gibi itikadî, amelî ve ahlâkî her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülmüştür (Polater, 2003).

İslamiyet heva esiri olmanın bir cahiliye zihniyeti olduğuna dikkat çekmesi bakımından da son derece önemlidir. Ancak cahiliye denilen kavramın, sadece Kur'an'ın hemen öncesindeki Mekke toplumunun veya bir dönemin özelliği olarak görülmemelidir. Aksine hevanın hâkim olduğu bütün toplumların ortak özelliği olarak cahiliye zihniyeti

varlığını sürdürmektedir ki konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler yine Sarıcık tarafından *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye* isimli çalışmasında ele alınmıştır. Sonuç olarak her ne kadar modern olarak adlandırsak da günümüzde hemen hemen her alanda hevanın tatmin edilmesi gereken tek amaç olarak yaşanıyor olması bugün cahiliye zihniyetinin devam ettiğini açık bir şekilde gözler önüne serer.

Sarıcık'ın da en yalın haliyle ifade ettiği üzere, gönüller neye meylederse ona tapılır (Sarıcık, 2017). Bu yüzden İslam ve İslami değerlerle oluşan Kur'an medeniyetinin ana ilkelerinden biri hevaya değil hûdaya uymaktır. Cahiliye döneminde heva ifadesi daha çok tutku ve nefsin arzusu olarak adlandırılırsa da İslami dönemde ahlaka aykırı davranışların temeli olarak yeni bir mahiyet kazanmıştır. Çünkü İslam kültürü ve medeniyetinin vazgeçilmez esası, Allah'tan başka ilahı reddetmektir. Bu anlamda şirk en büyük günahlardan birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda peygamberleri, ehli beyti sevmenin tarzı konusunda yeni meseleler gündeme gelmektedir. İslam medeniyetinin bir diğer esası bu çerçevede Allâh için sevmek düsturudur. Bu yüzden İslam'da her şey Allâh namına olmalı ve onun rızası gözetilerek hareket edilmelidir.

Ehl-i Beyt'i Sevmenin Tarzı "Beni Sevmenizden Dolayı"

Ehl-i Beyt kavramı İslami dönem öncesinde ev halkını ifade eden bir kavram olup daha çok cahiliye döneminde kabilenin hâkim ailesini tanımlamakta iken İslamiyet ile birlikte Hz. Peygamber'in aile efradını ve soyunu ifade eden bir anlam kazanmıştır (Öz, 1994). Ancak Hz. Peygamber'in vefatının ardından Ehl-i Beyt tabirinde birtakım değişikliklerin meydana geldiği görülür. Kavramın mahiyetindeki farklılık Hz. Ali'nin şehit edilmesi, Hz. Hasan'ın hilafetten çekilmesi, Hz. Hüseyin'in katledilmesi gibi süreçlerle birlikte daha derin değişiklikler meydana getirmiştir. Öyle ki bazı âlimler Ehl-i Beyt için Hz. Peygamber'in tüm aile halkını dâhil ederken bazıları ise Hz. Peygamber'in eşlerini Ehl-i Beyt'e dâhil etmemiştir. Ehl-i Beyt ifadesi Sünni ve Şii kaynaklarda farklı şekilde yer bulmuş ve günümüze değin ihtilafını korumuştur. Sünni kaynaklar Ehl-i Beyt için Hz. Peygamber'in hanımlarını da dâhil ederken Şii müfessirlerden Tabâtabâî ve Ebû Ali et-Tabersî, sadece Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Fatma'yı Ehl-i Beyte dâhil etmişlerdir (Gümüšoğlu, 2014; Öz, 1994).

İslam tarihinde önemli bir mesele olarak karşımıza çıkan Ehl-i Beyt ve Ehl-i Beyt'i sevmenin tarzı, üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir nokta olup Sarıcık, bu husustaki görüşlerini *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri* isimli eserinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Müslümanlar tarafından Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve muhabbetin aynı şekilde onun ev halkına da duyulması son derece doğaldır. Hatta Hz. Peygamber ile birlikte tüm zorluklara göğüs geren, müşrikler ile mücadelesinde her daim Hz. Peygamber'in yanında olan ve bu anlamda Müslümanlara örnek bir yaşam teşkil eden ve dinin öğrenilmesinde başvurulan ilk isimler olmaları sebebiyle de Ehl-i Beyt, tüm Müslümanlarca sevgi ve saygı ile anılır olmuştur.

Ehl-i Beyt'i sevmenin şekli ve tarzı da İslam medeniyetinin önemli meseleleri arasında yer alır. Çünkü Hz. Peygamber ve Allah sevgisinden ötürü sevilen Ehl-i Beyt'in Sarıcık'ın ifadesi ile ilahlaştırılması son derece tehlikelidir. Bu nedenle Ehl-i Beyt, Allâh, Hz. Peygamber ve Kur'an nâmına sevmek gerektiği yoksa aşırıcılığın sevileni ilahlaştırmaya kadar götürmenin kişiyi büyük bir şirke sevk etmektedir (Sarıcık, 2017).

İslam Kültürü ve Medeniyetinde Kardeşlik ve Irkçılık

Milliyetçilik ve ırkçılık, millet ve dinden bağımsız olarak hemen her bünyede görülebilen bir anlayıştır. Bu iki kavramı ayrı ayrı ele alacak olursak milliyetçilik, bir milletin kendi çıkarlarını, değerlerini, kültürel, siyasi ve ideolojik biçimde merkeze alan ve milletin devamlılığını sürdürmeyi esas alan görüşe denir (Bingöl, 2017). Öte yandan ırkçılık, milliyetçilikle anlam yakınlığına sahiptir. Bu anlamda Arapçada "*kök, bitkinin gövdesi, yaprağın sapı, damar, asıl, irsî özellik, nesep, menşe, ata*" gibi manalara gelmektedir (Bingöl, 2017). Daha genel mahiyette ise ırkçılık asalet ya da soy üstünlüğü anlamlarında da kullanılmaktadır ki günümüzde birbirlerine kan bağı ile bağlı olan büyük insan topluluklarını ifade etmek için istifade edilen sözcüklerden biridir. Cahiliye dönemine baktığımızda ırkçılığın çok ileri bir seviyede olduğunu görmek mümkündür. Öyle ki toplumun her kesimi soy kütüğünü mutlaka ezbere bilirdi. Çünkü bu insanlar için sahip oldukları kan bağı her şeyden üstün kabul edilirdi. Hatta kişi, sadece ait olduğu kabilenin gücüne ve önemine göre değerlendirilmekte idi. Bu yüzden de cahiliye döneminde kabilenin çokluğu övünç kaynağı sayılmakta idi. Oysa Kur'an açık bir şekilde Tekâsür suresinde "*Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya kadar oyaladı*"

(Yazır, 2006: s.390) diyerek uyarılmaktadır. Ayette açık bir şekilde evlatlarının, mallarının ya da yakın akrabalarının çokluğuyla övünen bir toplumun, bunu ırkçılık noktasına kadar taşıdığını ve nihayet ölümlerinin çokluğuyla övündüklerinden söz etmektedir (Bingöl, 2017). Cahiliye dönemi toplumu şa'b, batn, kabile, fasile gibi çeşitli parçalara ayrılmış ve üstünlük yarışının hâkim olduğu bir coğrafyada İslam, bütün âlemlere gönderildiğine vurgu yapılmıştır. Böylece Kur'an prensiplerinin zaman, coğrafya ya da herhangi bir kavimden bağımsız olarak tüm âlemlere gönderilmiş bir din olduğu ortaya konulmuştur (Bingöl, 2017)

Cahiliye döneminin belirgin bir özelliği olan kabileciliğe dayalı toplumsal yapı, toplumu birleştiren inanç birliği ya da herhangi bir kamu otoritesinden mahrum olmasından dolayı onlar için birleştirici unsur olarak soy bağı düstur edinilmiştir. Bu yüzden cahiliye dönemi insanları için buldukları soy birliği son derece ehemmiyetli hale gelmektedir. Bu, haklı olup olmaması fark etmeksizin her zaman akrabaların tarafının tutulması anlamını taşımaktadır (Sarıcık, 2017; Bingöl, 2017). Ancak İslam dini, birleştirici unsur olarak inancı merkeze alarak asabiyetçilik, ırkçılık, milliyetçilik gibi kavramların üzerini örtmüştür. Esasında ırkçılık ve milliyetçilik üstün ırk inancına dayanmaktadır. Böylece bazı toplulukların kendilerini diğerlerinden millet, soy veya kabile gibi konularda üstün görme anlayışı bu ideolojiyi beslemektedir. Ancak Kur'an açık bir biçimde insanların tek bir kökende birleştiğine, yani nefisten yaratıldığına işaret etmektedir. Bu sayede Kur'an, insanları eşit kılmış ve toplumlar ya da topluluklar arasında süregelen bu tip kavgaların beslenme kaynaklarını ortadan kaldırmıştır (Bingöl, 2017).

Sarıcık da eserinde konuyu son derece açık bir şekilde izah etmiştir. Ona göre İslam dünyası içerisinde bulunduğu çeşitli ırkî unsur ve kavimleriyle büyük bir orduyu temsil etmektedir. Farklı unsurları ya da ırkları bu ordunun kolordularını oluşturur. Elbette onların her birinin görevleri bakımından ayrılmış olsalar bile bütüncül bir bakış ile incelendiğinde aslında bütün içinde ve bir oldukları görülür (Sarıcık, 2017). İslam medeniyeti içerisinde farklı ırklara olan mensubiyet insanları alçaltmadığı gibi yüceltmemektedir de. Ne ayetlerde ne de hadislerde ırk ya da milliyetin yüceltildiğine

dair ifadeler geçmektedir. Zira İslam'ın evrenselliği ırkçılığa karşı duruşuna cevap niteliktedir.

İslam Kültür ve Medeniyetinde Farklı Açılardan Köle ve Kölelik

Köleliğin tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Pek çok eski medeniyette olduğu gibi Arap yarımadasında da köleler en alt sınıf olarak kabul görmekteydi Kölelik, İslam'dan çok öncesine, Sümerler dönemine kadar gider. İlkçağdan itibaren mevcut olan kölelik, toplumların bir parçası haline gelmiş ve zaman içerisinde İslam dönemine intikal etmiştir. Kölelik bu anlamda hem toplumsal hem de ekonomik işlerliği sağlayan kültürel bir kurum statüsü kazanmıştır (Bakır, 2017). Türkçe sözlüğe göre köle, "hür olmayan, başka birisinin bağılı olan, esir" gibi sosyal bakımdan özgür insanlara nazaran daha farklı ve daha aşağı statüde kabul edilen kimselere köle denilmektedir. Arapçada en yaygın şekli ile köle kelimesini karşılamak için *abd* kelimesi kullanılmıştır. Bunun dışında kadın köleleri tanımlamak için de *cariye* kelimesinden istifade edilmiştir. Yine, eme, mevâli, gûlam, bende, memlûk, hâdim anlamları içermektedir (Doğan, 1994). Terim olarak bakıldığında ise, bir başkasının malı ya da mülkü olarak kabul edilen hukuki, iktisadi ve gibi başka dillerden çeşitli kelimeler de kul, köle manalarında yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Hatalmış, 2012). Sarıcık, eserinde ilginç bir noktaya değinerek belirli dönemlerde memlûk sözcüğünün daha çok beyaz köleler için, *abd* sözcüğünün ise zenci köleler için kullanıldığına dikkat çekmektedir (Sarıcık, 2017). Bununla birlikte eserinde *İslamiyet'ten önce kölelik, Arap Yarımadasında Kölelik, İslami Dönemde Kölelik, İslam Hukuku Açısından Kölelik, Kölelerin Evliliği, Kölelerin Hürriyet Yolları ve İslam Tarihi ve Medeniyetinde Köleler, Osmanlılarda Kölelik Üzerine, Esirci Olma ve Esir Ticaretinin Kuralları* alt başlıkları altında örnekleriyle detaylı açıklamalarda bulunmuştur.

Kölelik, Orta Çağın karakteristik özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda toplumda bir statü kazanan ve kurumlaşan bir yapı karşısında İslamiyet'in köleliği kaldırmamış olması son derece makuldür. Bunun içindir ki İslam, kölelik yerine, kölelere insanca davranılmamasının karşısında olmuş ve azatlığı her daim teşvik etmiştir (Özdemir, 2020). Çünkü köleliğin hukuken kaldırılması demek, nesillerdir köle

statüsünde hayatını idame ettiren ve toplumun sosyal ve iktisadi sürecinde yer alan bu insanların toplum dışına itilmesi demek olurdu.

Köleler sadece efendisinin hizmetinde yükümlü olan kişiler değildir. Kölelik müessesesi içerisinde yer alan köleler sosyal ve ekonomik hayata önemli bir yere sahiptir. Öyle ki İslam tarihinde gelirlerin temininde ve korunmasında köle ve azatlılardan da yararlanılırdı. Örneğin Hz. Peygamber de toplanan zekât ve vergi gelirlerinin artması üzerine Bilâl-i Habeşî'nin de içinde azatlılardan bulunduğu üç kişiyi görevlendirerek önlem alma yoluna gitmiştir (Hatalmış, 2012). Orta çağ İslam dünyasında köleliğin varlığını muhafaza ettiği gibi iktisadi hayatın içerisinde rol almaya da devam ettiği görülmektedir. Öyle ki tüm olumsuz yönlerine rağmen ekonominin önemli bir boyutunu oluşturan köle ticareti işlerliğini devam ettirmiştir (Bakır, 2017). Köle ticaretinin varlığı İslam toplumunda köle sayısının artmasında büyük bir paya sahip olduğu dikkat çekmektedir. İslam döneminde Afrika, Kafkasya, Rusya ve Türkistan'dan köle ithalatı yapıldığı bilinmektedir. Özellikle sınır bölgelerine yakın şehir ve limanlarda köle pazarları kurulmuştur. Ancak İslam toplumunda köle ticaretine sıcak bakılmadığından olsa gerek ki köle ticaretinde gayri Müslimlerin daha etkin olduğu görülür (Hatalmış, 2012).

Sarıcık, *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meselelerinde Osmanlılarda Kölelik Üzerine* başlıklı kısımda aslında sınırlı da olsa Türklerde kölelik konusuna değinmektedir. İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinde de kölelerin bulunduğunu ancak daha çok savaş esirlerinin köle statüsünde evlerde bir hizmetçi, çoban ya da işçi olarak çalıştırıldığını ifade etmiştir (Sarıcık, 2017). Ancak bu ifadelerden anladığımız kadarıyla İslamiyet öncesi Türklerde savaş esirlerinin, Arap yarımadasında ya da Orta çağ boyunca görülen kölelik kurumundan farklı bir işleyişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak öyle görülüyor ki Türkler Müslüman olduktan sonra kölelik müessesesi de farklı bir mahiyet kazanmıştır. Bunun en iyi örneklerini Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde görmek mümkündür.

Arapça Bir Kur'an ve Kur'an'ın Tercümesi Meselesi

Son ilahi kitap olan Kur'an, Yusuf suresinde "Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik" (Yazır, 2006: s.149) ayetinde de açıkça ifade edildiği üzere Arapça olarak

indirilmiştir. Elbette ki o'nun hitabı yalnızca Araplara değil, bütün insanlar üzerine olduğu hatırdan çıkarılmaması gereken bir husustur. Bu yüzden Kur'an'ın tercümesi meselesi, Arap olmayan milletlerin İslamiyet'in prensiplerinin anlaşılması ve doğru şekilde uygulanabilmesi amacıyla daha İslam'ın ilk yıllarından itibaren gündeme gelmiştir. Bununla birlikte yapılacak olan tercümenin de Kur'an olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceği konusu da mevzubahis olmuştur. Ayrıca Kur'an ayetlerinin tercümelerinin namazlarda okunup okunamayacağına dair tartışmalar da gündeme gelmiştir. Tüm bu sorun ve problemlere çözüm arayışları Kur'an'ın tercüme konusunun ne dere ehemmiyetli olduğunu göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Kur'an'ın başka bir dile tercümesinin yapılıp yapılamayacağı meselesi ilk olarak caiz olup olmayacağı tartışmalarıyla başlamıştır. Kur'an'ın gönderiliş gayesi ve tercüme edilmesindeki niyet, Kur'an'ın tercüme edilmesi konusunda cevaz verilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak Kur'an'ın orijinali gibi kusursuz bir şekilde tercümesinin yapılamayacağı hususundaki endişe, mütercimler üzerinde yönlendirici bir rol oynamıştır. Diğer taraftan Arap olmayan milletler için Kur'an'ın tercümesinin bir gereklilik içermesi çözüm arayışları konusunda da yeni gelişmeleri meydana getirmiştir (Tiyek, 2016). Nihayetinde Kur'an tercümelerine Kur'an demek yerine *meal* demenin daha doğru olacağı kabul görmüştür. Bununla birlikte İslam âlimleri tarafından ve Kur'an'ın harfi tercümesinin yapılamayacağına dair kesin bir kanaat bulunmaktadır (Tiyek, 2016). Bu husus ile ilgili olarak Kur'an'ın tercümesine karşı çıkanların en büyük endişesi yapılan tercümelerin Kur'an'ın tahrifine yol açacağı düşüncesidir (Tiyek, 2016). Öte yandan "Kur'an'ın tercümesinin caiz olduğu" görüşü kabul görmesine karşın problemlerin çözümü noktasında yeterli olmamıştır. Çünkü bu kez de tercüme tartışmaları sadece süreç manasında değil, uygulama boyutunda devam etmiştir.

Kur'an'ın tercümesi meselesinin tarihini aslında Asr-ı saadete kadar götürmek mümkündür, zira Hz. Peygamber'in, komşu ülkelerin hükümdarlarına, İslam'ı tebliğ niyetiyle gönderdiği mektuplarda yazan ayetlerin var olması ve elçilerin orada bu ayetleri ülkelerin dillerine tercümesinin yapılması bu yönde atılmış ilk adım olarak düşünülebilir (Pişgin, 2019). Bunun yanı sıra Selmân-ı Fârisî'nin Fatiha Suresini

Farsçaya çevirdiğini ve bu çeviri çalışmasını da Hz. Peygamber'e arz ettiği bilinmektedir. Kaynakların ifadesine göre Selmân-ı Fârisî'nin, Hz. Peygamberin onayını alması da yine Kur'an'ın tercüme meselesi ile ilgili ilk örneklerinden biridir (Pişgin, 2019).

Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin ilk defa kimin tarafından ve ne zaman tercüme edildiğini tespit etmek çok da mümkün olmamaktadır. Ancak en eski Türkçe Kur'an tercümesinin Şirazlı Muhammed b. el-Hac Devletşah tarafından M. 1333'lü yıllarda istinsah ettiği nüsha olduğu kabul edilmektedir. Bu nüsha, Oğuz Türkçesi ile tercüme edilmiştir. Öte yandan bir bütün halinde Kur'an-ı Kerim'in tefsirini yapan ilk Türk ise Ebu Mansur Muhammed el-Mâturidî olduğunu zikretmek gerekir (Pişgin, 2019).

Kur'an'ın başka bir dile tercümesi meselesinin sadece caizlik ile değil, birden çok problem ile karşı karşıya kaldığını daha önce de ifade edilmişti. Bu problemlerden bir diğeri de yapılan Kur'an tercümelerinin de Kur'an olarak isimlendirip isimlendirilmeyeceği tartışmalarıdır ki esasında bu, yapılmış tercümelerin Kur'an olup olmayacağı manasından farksızdır. Elbette Kur'an'ın tercümesi konusunda çeşitli art niyetli yaklaşımların varlığı göz ardı edilmemelidir. Öyle ki tartışmaların süregeldiği dönemde Elmalılı Hamdi Yazır ve Mehmet Akif Ersoy, Kur'an tercüme çalışmaları için "meal" kavramını kullanmayı uygun bulmuşlardır. Görülüyor ki Yazır ve Ersoy meal ile tefsir ve tercüme arasındaki bir manayı kastetmişlerdir (Pişgin, 2019). Bu açık bir şekilde meallerin eksik kalması ve yetersizliği sebebiyle tercüme çalışmasının Kur'an-ı Kerim'in yerini almasının mümkün olmadığına işaret etmektedir. Bu hususta bütün İslam âlimleri de Kur'an'ın harfi harfine tercümesinin mümkün olmadığını, yapılmış olan tercümelerin de Kur'an olarak nitelenmeyeceği konusunda ortak görüşe sahiptirler (Tiyek, 2016). Sarıcık, eserinde sıklıkla Kur'an tercümelerinin Kur'an olarak tanımlanamayacağı ve Kur'an'ın yerini alamayacağını ifade etmiştir. Ona göre Kur'an'ın Arapça olması onun vazgeçilmez bir özelliği ve vasfıdır. Zira meal ve tercüme insan kelamı, Kur'an ise Allah'ın kelamı olma ayrıcalığına sahiptir (Sarıcık, 2017), sözleriyle konuya açıklık getirmektedir.

SONUÇ

Murat Sarıcık tarafından kaleme alınmış olan *İslam Medeniyeti ve Değerleri Meseleleri* isimli çalışması İslam tarihi alanında hazırlanmış çalışmalar arasında kaynak niteliğinde bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam medeniyeti değerleri hakkında çeşitli meselelere cevap vermesi bakımından önemli bir çalışmadır. Otuz başlık altında incelemiş olduğu çeşitli meseleleri konu bütünlüğü açısından bölmek istemediğini dile getiren Sarıcık'ın, zaman zaman konular arasında düzensizlik yaşadığı görülmekle birlikte her bir konuya değinmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra eserin dili ve üslubu hususunda bazı farklılıklar görülür. Çoğu zaman dil ve üslup gayet akıcı ve yalın bir halde iken bazı kısımlarda sadelikten uzaklaşmıştır. Özellikle bazı hususlarda okuyucunun bilgisine güvenerek hareket etmesi ve konunun sadece özünü vermesi, bazen de okuyucusuna en temel ifadeyi öğretecek kadar konuyu çok daha ayrıntılı bir şekilde ele almış olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bununla birlikte İslam medeniyeti içerisinde gelişen ve karşılaşılan sorunları mümkün mertebe ayrıntılı ve detaylı bir yaklaşım ile ele alması ve bu meseleleri İslami değerler çerçevesinde çözüme kavuşturma çabaları dikkate değerdir. İslam tarihçiliğinin önemli isimlerinden biri olan Sarıcık'ın oldukça geniş ve hacimli bir şekilde hazırlamış olduğu *İslam Medeniyeti Değerleri ve Meseleleri* adlı eserinin araştırmacılar için önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyol, E. (2006). İslam Medeniyetinin Batı'ya etkileri ile ilgili bazı değerlendirmeler. *İstem*, 4, (7), 117-134.
- Avcı, C. (1998). Hilafet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17, 539-546.
- Bakır, A. (2017). Orta Çağ İslam dünyasında köle fiyatları. *Bellekten*, 81 (292), 715-766.
- Bingöl, A. (2017). Kur'an'ın milliyetçiliğe yaklaşımı. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 879-897.
- Cora, M. (2013). Kur'an'a göre hevâ kavramı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1, 55-89.
- Doğan, D. M. (1994). *Büyük Türkçe sözlük*. Ülke Yayınları.
- Esen, M. (2001). İnsanın halifeliği meselesi. *AÜFİD*, 46 (4), 15-38.

- Fayda, M. (1995). Fey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12, 511-513.
- Genç, M. (2021). İlmi Çin'de de olsa talep edin, çünkü ilim talep etmek her Müslümana farzdır" rivayetinin sened ve metin analizi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (43), 247-275.
- Güler, M. N. (1995). Kur'an-ı Kerim'e göre halife kavramı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 159-185.
- Gümüşoğlu, H. (2014). Ehl-i sünnet ve İmamiyye Şiasının Ehl-i Beyt kavramına yükledikleri anlamlar. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 2, 291-318.
- Hacımuftuoğlu, E. (2016). Kur'an'a göre insan- çevre ilişkisi. *İSEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality*, 4-6 November, 279-288.
- Hatalmış, A. (2012). İlk dönem islam tarihi ekonomik hayatta kölelik ve cariyelik. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 198-227.
- Kaya, R. (2001). Kur'an-ı Kerim'de fey gelirleri ve dağılımı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 67-86.
- Oğuz, E, S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 123-139.
- Öz, M. (1994). Ehl-i beyt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10, 498-501.
- Özdemir, M. N. (2020). Orta Çağ'da kölelik üzerine bir değerlendirme. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 12, 2 (27), 209-223.
- Pişgin, Y. (2019). Kur'an'ın tercümesi meselesine Eyüp Sabri Hayırlıoğlu'nun bakışı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (1), 48-68.
- Polater, K. (2003). Kur'ân-ı Kerîm'e göre hevâ kavramı ve dalâletteki rolü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 258-295.
- Sarıcık, M. (2017). *İslam medeniyeti değerleri ve meseleleri*. Hilal Ofset Matbaası.
- Sarıcık, M. (2017). İslam tarihinde ırk ve kabile adıyla nisbelenme geleneği açısından asr-ı saadette ırkî nisbeler. *EKEV Akademi Dergisi*, 21 (71), 229-248.

- Tiyek, F. (2016). Kur'an tercümeleleri ile ilgili teamüllere eleştirel bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45), 1033-1041.
- Varol, M. B. (2003). Ehl-i beyt sevgisi nedir? Nasıl olmalıdır? *İstem*, 1 (2), 109-128.
- Yazır, E. H. (2006). *Kur'an-ı Kerim Türkçe meali*. (Hazırlayan: Abdülvehhab Öztürk). Kahraman Yayınları.
- Yıldız, İ. (2018). Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilahlaştırması: Kur'an'da bu yanlışlığın nedenleri ve giderilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 65, 305-324.